DIMITRIE VATAMANIUC ȘI BUCOVINA PORTRET ÎN OGLINDĂ

MIRCEA A. DIACONU

Dimitrie Vatamaniuc and Bukovina. Portrait in the Mirror

(*Abstract*) [*]

By means of the pages dedicated to Bukovina in a dialogues book entitled *Conversations under the Ladder with Angels* (2010), this study aims to reconstruct the personality of Dimitrie Vatamaniuc (1920–2018) who was a leading eminescologist and a prestigious literary historian dedicated to the documentary aspects of literary life. His name is also linked to the "Bucovina" Studies Center in Rădăuți and to the journal "Analele Bucovina", which at one point he led as director.

The initial portrait – having a synthetic character – is continued with the analysis of the aforementioned volume, insisting not necessarily on the few contributions with genealogical character or referring to Mircea Streinul, Isidor Bodea or Ciprian Porumbescu, but on the memories of life in Bukovina, the evocation of the ancestors and of some events in which he himself participated. In this respect, the study intends to confront the theoretical vision, which has become an ideology, about Bukovina and the memories that reconstruct a positive reflected space: on the one hand, the incrimination of the annexation of Northern Moldova by the Austrian Empire in 1775 and the policies of denationalization related to the Enlightenment ideas and reforms, on the other hand, the positive consequences reflected in the evocation of the life in Bukovina. In this case, Dimitrie Vatamaniuc's statements about the emigration of Bukovinians across the Atlantic Ocean, the peasants' admiration for Franz Iosif, and the aspects of the daily life in Bukovina are problematized and contextualized by reference to writings signed by von Splény, I. G. Sbiera etc.

As a positive figure, convinced that a man is the consequence of his actions, Dimitrie Vatamaniuc knows that, from a history of colonization, Bukovina has become a history of the memory. Therefore, the study aims to define the issue of Bukovina's history and the personality of Dimitrie Vatamaniuc by placing them "in the mirror", reflecting each other.

Keywords: Bukovina's issues, Dimitrie Vatamaniuc, literary historian, eminescologist, memories, ideology.

[*] Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

Analele Bucovinei, **XXVII**, *1* (54), p. 5–27, Rădăuți – București, 2020

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

Cercetător minuțios, om de bibliotecă și de arhivă, Dimitrie Vatamaniuc și-a pus existența în slujba celor cărora li s-a dedicat și care, oricât de diferiți între ei, reconstituie nu numai un orizont de preocupări, ci și de responsabilități. O viață pusă deci în slujba celorlalți, care s-au numit Slavici, Blaga, Agârbiceanu și, mai ales, Eminescu. Cred deci că tot ceea ce a scris Dimitrie Vatamaniuc are relevanță nu doar pentru temele puse în discuție, ci și pentru biografia sa interioară: scriind despre alții, el se reflectă (și se întemeiază) pe el însuși. Și, deși s-a vorbit despre modestia lui, sinele său nu este cu totul absent din opera pe care o edifică. Dimitrie Vatamaniuc știa – și avea orgoliul să sugereze acest lucru – că opera pe care o construiește, situată deliberat dincolo de hazard, aproximații și interpretări (nu-i plăceau terenurile nesigure, zonele incerte; avea nevoie de certitudini), este consecința unei responsabilități asumate și are atributele fundamentelor. Avea această conștiință, dar în același timp știa că astfel se exprimă în modul cel mai convingător pe sine însuși.

În ce mă privește, cred că la rădăcina tuturor scrierilor lui Dimitrie Vatamaniuc se află Bucovina, temă obsesivă, prezentă, ce-i drept, sub forme diferite. Transilvania însăși, căreia pare să i se dedice cu mai multă pregnanță, l-a preocupat pentru că Bucovina îi datorează enorm: deșteptarea națională petrecută progresiv aici după 1848 e rodul acțiunii ardelenilor.Aron Pumnul, știm bine, era refugiat ardelean. Ar trebui să se scrie cândva, dacă nu cumva vor fi existând și-mi sunt doar mie necunoscute, studii despre ardelenii din Bucovina, de la Aron Pumnul la Sextil Pușcariu și la Valeriu Branișteu sau, iată, la doctorul Isidor Bodea; studii despre valurile de colonizări transilvănene, deopotrivă. Să nu uităm că strămoșii lui Creangă veniseră în Moldova din Ardeal, via Cajvana. De asemenea, Vasile Eminovici, bunicul lui Eminescu, sosește în Călinești Bucovinei din Blaj. Tuturor acestora, Dimitrie Vatamaniuc le întoarce, în fond, darul, scriind despre figurile pe care le consideră tutelare pentru Ardeal: Slavici, Agârbiceanu, Blaga. Firește, întâmplarea face să fie legat de Transilvania și altfel: urmează studii superioare la Cluj, se înscrie la doctorat la D. Popovici la universitatea clujeană, se căsătorește și își începe viața științifică la Dej etc. Dar cred că, dincolo de toate acestea, simțea nu numai o datorie de împlinit, ci și solidaritatea de substanță dintre cele două provincii românești cu destine dramatice, unite cu România în 1918. „Obligat” să trăiască apoi la București, va fi rămas cu ideea că bucovinenii și ardelenii, spre deosebire de regățeni, au avut acces la experiența (întemeietoare) a suferinței. De aici, convingerea că scriitorul e și o voce publică, nu doar privată, este o conștiință, nu doar talent, iar viețuirea sub maghiari sau austrieci, dincolo de injustețea pe care o implica (Dimitrie Vatamaniuc era, în fond, Balanță), îi dădea un rost demn de acela al înaintașilor. În opțiunile lui se simte nu doar admirația pentru înaintașii cu țelurile cărora se identifică, dar și misiunea unui continuator. Refuza să fie spectaculos (de aici, poate, modestia care l-ar defini), pentru că știa că aceia pe care nu-i mai poate sluji decât prin scrisul său au avut experiența suferinței. Prin urmare, scrisul era felul său de a suferi și de a sluji, întemeindu-se astfel. Cât despre Eminescu, nu cred să existe vreun dubiu asupra faptului că, dacă îl slujește,

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

o face tocmai pentru că nu numai în imaginarul, dar şi în biografia lui Eminescu, Bucovina este un spaţiu germinativ. Fără anii de Cernăuţi şi fără întâlnirile cu bucovinenii, Eminescu ar fi fost altul. La drept vorbind, bucovinenii ştiu acest lucru şi tocmai de aceea, de la Vasile Gherasim la Leca Morariu şi I. E. Torouţiu, ei şi-l adjudecă cumva personal, exclusivist şi orgolios, cu tot ceea ce decurge de aici. Şi de aici decurge şi reacţia lui G. Călinescu. Pentru el, bucovinenii erau „eminescologi", iar cuvântul avea conotaţii peiorative[1]. Or, ironie a sorţii (nu singura, căci, azi, G. Călinescu e perceput ca întemeietor al eminescologiei), după ce lucrează cu G. Călinescu, ba chiar o vreme la Institutul de Teorie şi Istorie Literară care-i poartă numele, aproape tot ceea ce face Dimitrie Vatamaniuc e un fel de „răzbunare a bucovinenilor". În locul intervenţiilor de tot felul, biografice şi exegetice, peste care a trecut Călinescu (asimilând ce era de asimilat şi distrugând cu superbie restul), Vatamaniuc contribuie decisiv la finalizarea monumentalei ediţii Eminescu, începute de Perpessicius. Trebuie să citãm aici cuvintele lui Petru Creţia, cel mai în măsură să spună ceva în acest sens: „Formula de lucru adoptată comporta contribuţia a doi cercetători stabili, un istoric literar (D. Vatamaniuc) şi un filolog (Petru Creţia), secondaţi de o echipă restrânsă, al cărei număr de persoane şi componenţă a variat destul de mult în cursul celor aproape două decenii cât a reclamat elaborarea celor zece volume [e vorba de vol. VII–XVI, n.n.]. Nu îmi asum aici rolul de a face istoricul acestei mari întreprinderi, nici să determin cuantumul şi calitatea contribuţiilor. Mă voi mulţumi să spun că prezenţa lui D. Vatamaniuc a fost providenţială: cunoaşterea amănunţită a autorului şi a epocii, îndelungata experienţă a manuscriselor eminesciene, echilibrul şi pătrunderea judecăţilor sale, tenacitatea şi hărnicia lui, o disciplină de fier a muncii zilnice, smerenia cu care accepta soluţiile care veneau din afara ariei sale specifice de competenţă, capacitatea de a rezista oricăror adversităţi au făcut din el un coechipier admirabil, iar voinţa sa neabătută a făcut posibilă ducerea la capăt a lucrărilor"[2]. Ce se poate spune mai mult? E aceasta o prezentare emblematică, ca un blazon, fără rest; portret în efigie. Tocmai de aceea cred că cele zece volume ale

[1] Cf. G. Călinescu, „Eminescologi", în G. Călinescu, *Opere*, III, *Eminescu dincolo de monografie*, ediţie critică de Nicolae Mecu, Ileana Mihăilă şi Daciana Vlădoiu, introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Muzeul Naţional al Literaturii Române, Bucureşti, 2016, pp. 55–61. Textul a apărut în „România literară", anul I, nr. 16, 4 iunie 1932. Ulterior, G. Călinescu avea să publice şi „Morbul eminescologic", în „Adevărul literar şi artistic", Bucureşti, anul XI, seria a II-a, nr. 605, 10 iulie 1932. În primul dintre texte, G. Călinescu spune: „Se cheamă «eminescolog» un publicist care, fără să se fi ilustrat în niciun domeniu al culturii (ba uneori fiind cu totul refractar ei), se aşează ca o muşiţă pe suprafaţa problemei eminesciene şi o umple cu o cangrenă verzuie şi fetidă. Caracteristica eminescologiei este prohibiţia pentru alţii a oricărei apropieri de Eminescu. Atunci cade asupra îndrăzneţului o muscărie măruntă de insulte şi invocări către Dumnezeu. Eminescologul este ori cu desăvârşire incult ori de o incomprehensibilitate fioroasă, de un fanatism şi un moralism superlativ, care mârâie la orice presupusă atingere a gloriei eminesciene. […] Există la Cernăuţi o întreagă şcoală eminescologică în jurul unei reviste, evident preţioase, anume «Mihai Eminescu», redactată de d. Leca Morariu şi scrisă mai ales de dl Gh. Bogdan-Duică" (*op. cit*., pp. 55–56).

[2] Petru Creţia, *Testamentul unui eminescolog*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 9.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

ediției Perpessicius (cuprinzând proza, teatrul, publicistica, corespondența, traducerile etc.), la care se adaugă propria integrală Eminescu[3], constituie răzbunarea bucovinenilor: pentru Dimitrie Vatamaniuc însuși Eminescu este o obligație personală, exclusivistă și orgolioasă, generată de rădăcinile sale bucovinene, asumate într-un mod total.

Or, cred că relația lui Dimitrie Vatamaniuc cu Bucovina ar trebui să constituie axul cercetărilor despre opera și viața lui. Și, oricât ar părea de bizar, chiar dacă din scrierile sale tocmai propriul sine pare să lipsească, cred că ar trebui să identificăm în ele un „subiect". Tocmai de aceea, scriind cândva despre el[4] – cu speranța de a identifica măcar câteva din trăsăturile-i definitorii –, am luat drept reper volumul *Convorbiri sub scara cu îngeri*[5], o carte realizată împreună cu Constantin Hrehor. În paranteză fie zis, titlul acesta, care i se va fi datorând și lui Dimitrie Vatamaniuc, are valoarea unui manifest: relevă explicit apartenența morală la spațiul originar al Suceviței, străjuit de mănăstirea Movileștilor. O apartenență la Bucovina, în fond. Și dacă va trebui să se țină cont de studiile scrise de-a lungul timpului de Dimitrie Vatamaniuc despre Bucovina, adunate în volumul *Bucovina între Occident și Orient*[6], va trebui să se țină cont cel puțin în aceeași măsură și de acest volum de convorbiri. Convorbiri? O carte de graniță, în care evocarea, memorialistica, răspunsurile și reflecțiile declanșate de întrebările puse de Constantin Hrehor, dublate de nostalgie și de un anumit tip de militantism, fac loc viziunii istorice, etnografice, geo-politice, genealogiei, studiilor culturale, preocupărilor asupra mentalității etc., etc. Aici este de descoperit, de fapt, Bucovina lui Dimitrie Vatamaniuc, în această „enciclopedie pe înțelesul tuturor", în care obsesiile personale capătă un fundament istoric („Dar să mai facem un pic de istorie"[7], citim la un moment dat), pentru a se lăsa apoi în voia reconstituirilor și a amintirilor. De fapt, chiar când vorbește despre timpuri cunoscute din amintirile celor apropiați sau din ziare, documente etc., Dimitrie Vatamaniuc le prezintă ca și cum le-ar fi cunoscut prin experiență directă. În fond, se deconspiră aici mâna unui prozator, dar nu de ficțiune; un prozator „istoric" și memorialistic. Și aici aș vrea să mai precizez ceva: cu cele 120 de pagini despre Bucovina din volumul de

[3] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I–XI, București, Editura Național, 2010.

[4] Mircea A. Diaconu, *Metacritice*, Iași, Editura Junimea, 2018, pp. 158–163.

[5] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *Convorbiri sub scara cu îngeri*, cuvânt-înainte de acad. Eugen Simion, Iași, Editura Timpul, 2010, 406 p.

[6] Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente* (în continuare, se va cita: Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient*), prefață de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006, 685 p. Mihai Iacobescu își încheia recenzia despre acest volum cu cuvintele: „Este o carte impresionantă, de bilanț al activității cărturarului D. Vatamaniuc, o carte închinată exclusiv Bucovinei și vieții ei spirituale, o carte omagiu adus înaintașilor, o carte monumentală pentru cel care azi ori mâine se va încumeta să scrie Enciclopedia generală a Bucovinei, o carte de căpătâi, care rămâne de referință, de trebuință pentru toți istoricii de azi și de mâine" („Codrul Cosminului". Analele Științifice, Seria Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare" Suceava, serie nouă, nr. 13 (23), 2007, pp. 298–301).

[7] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 16.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

convorbiri amintit, Dimitrie Vatamaniuc se înscrie în seria de bucovineni – prozatori, dar nu numai – de la Iraclie Porumbescu, Constantin Morariu, I. G. Sbiera şi Em. Grigorovitza până la Iulian Vesper şi Traian Chelariu, trecând prin „prozele istorice" ale lui Ion Grămadă, prin jurnalele lui Leca Morariu, prin jurnalul lui Ciprian Porumbescu însuşi sau prin memoriile lui Ovid Ţopa etc. –, care au mărturisit despre experienţa lor bucovineană, oferind în felul acesta sursa unor reconstituiri pe care le consider absolut necesare. În fond, studiile specialiştilor trebuie dublate de perspective în care spiritul timpului să fie mai evident şi care să se adreseze unui cititor, fatalmente, din ce în ce mai neştiutor, inocent chiar şi dezinteresat. Adevărul?! Adevărul e o sumă de reprezentări, unele motivate nu doar ştiinţific sau ideologic şi politic, ci şi biografic. Or, reprezentările acestea biografice şi mărturiile directe trebuie, la rândul lor, cercetate, interogate, problematizate, puse în context şi corelate unele cu altele. Dar, aşa cum am spus, Dimitrie Vatamaniuc nu e numai un memorialist, ci şi un istoric cu preocupări lingvistice, genealogice, culturale, etnografice etc.

Nu-mi propun aici să reconstitui exhaustiv temele bucovinene abordate de Dimitrie Vatamaniuc în *Convorbirile* sale *sub scara cu îngeri*. Totuşi, aş vrea să identific măcar câteva trasee care merită parcurse pentru a reconstitui o viziune – şi deopotrivă o lume. Cu ce să încep? Cum să parcurgi în zig-zag problematici care să devină relevante şi să constituie argumentele unor concluzii?! Vom încerca să substituim acest vid metodologic cu o soluţie de compromis: folosirea citatelor convingătoare, contextualizate, interogate, problematizate. Astfel, pare evident că Dimitrie Vatamaniuc incriminează explicit anexarea Ţării de Sus a Moldovei, numită ulterior Bucovina, de către Casa de Habsburg. În acelaşi timp, chiar dacă implică politici clare de deznaţionalizare, reformele de modernizare lasă urme pe termen lung. Ar putea fi însă citite faptele şi viceversa? Am putea deci să spunem şi: chiar dacă implică politici evidente de modernizare, reformele îşi relevă (în practică) funcţia de deznaţionalizare, care lasă urme pe termen lung?! Dincolo de polivalenţa interpretărilor, vom invoca în cazul lui Dimitrie Vatamaniuc câteva fapte biografice care pot fi relevante. În fond, biografemele sunt aşezate pe o structură teoretic-documentară; ideologică chiar. Doar că, uneori, faptele contrazic ideologia; memoria şi suportul ei afectiv spun şi altceva decât raţiunea. Poate, tocmai de aceea secvenţele bucovinene din *Convorbiri*-le *sub scara cu îngeri* sunt partea nevăzută a unui aisberg pe care, prin intermediul monumentalului volum despre *Bucovina între Occident şi Orient*, l-am putea percepe eronat sau măcar incomplet.

Dar înainte de a intra în zona reconstituirilor biografice, al căror scop este de a releva ceea ce am numit diferenţa dintre ideologie şi memorie, cred că merită aduse în discuţie paginile lui Dimitrie Vatamaniuc, aproape toate interesante şi incitante, spuse cu o nonşalanţă în totală contradicţie cu noutatea şi importanţa lor, despre Mircea Streinul, despre Isidor Bodea, despre Iraclie Porumbescu; comunicate aşa, *en passant*, toate acestea, eventual documentate, ar trebui utilizate

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

în enciclopediile şi studiile de tot felul despre Bucovina. Ele deschid, dacă nu nişte traiecte investigative noi, utile pentru eliminarea unor pete albe ale diferitelor istorii bucovinene, măcar terenul unor noi întrebări clarificatoare.

Aflăm astfel că „viaţa unui străbunic" al său „seamănă cu aceea a străbunicului lui Mircea Streinul, prin căsătorii succesive"[8], ori că numele Streinul vine de la o străbunică (a scriitorului, n.n.), rămasă fără soţ, considerată „străina" în Stroieşti („Registrele de stare civilă ale acestei comune arată cum de la acest «streina», bunicul scriitorului a adoptat forma Streinul, care nu exista mai înainte de onomastica bucovineană. Odată cu încetarea din viaţă a scriitorului fără urmaşi, în 1945, a dispărut şi acest nume din onomastica bucovineană"[9]). Aflăm, de asemenea, că dr. Isidor Bodea, cel care avea să-i salveze biografia imediat după naştere, tânăr medic transilvănean la o clinică din Viena, doreşte să ajungă la Cernăuţi (ştim, din memoriile arboroseanului, că o face şi cu ajutorul lui Constantin Morariu), devine medic la Spitalul Central din Cernăuţi, are contribuţii decisive la apariţia „Glasului Bucovinei", a Teatrului Naţional, a Clubului Sportiv „Dragoş Vodă", a Băncii populare „Grigore Filimon", pentru a muri într-un accident de avion în 23 iulie 1938, alături de Gheorghe Ionescu şi Ionel Fernic. Ironie, avionul cu care se îndrepta spre Bucureşti, să aducă un ultim omagiu reginei Maria, se prăbuşeşte la Stulpicani, chiar în Bucovina pentru care făcuse atâtea.

Cel puţin la fel de interesante sunt însă detaliile despre Iraclie Porumbescu. Aflăm că întâmplările uneia din schiţele lui (fiind autobiografică, şi pe noi ne-a preocupat care va fi fost localitatea, numită simplu B., unde urma să se căsătorească Iraclie) s-ar fi petrecut la Breaza, că numele Golembiovschi apare în documente încă de la 1849 (când cineva cu acest nume ar fi murit, la 39 de ani), dar că altcineva cu acest nume s-ar fi născut în 1781, că Iraclie se căsătoreşte în 30 august 1850 cu Emilia Klodnițchi[10] (l-ar fi cununat egumenul Mănăstirii Putna, Ghenadie – sau Ghedeon?! Constantinovici-Grecul, blestemat şi poate otrăvit de călugări[11], că pe tatăl său, vornic pe la 1840[12], îl chema nu Tănase, ci Atanasie, şi că fusese căsătorit cu Varvara Crăciun, din Marginea, care va muri la 42 de ani, că dintre cei trei băieţi, primul, născut prin 1820, ar fi murit la 43 de ani (într-un accident în pădure), al doilea, născut în 1822, ar fi murit la 39 de ani de oftică[13], Iraclie fiind al treilea copil. Pe două pagini, aşadar, o aglomerare de fapte, de nume, detalii, „coincidenţe tulburătoare"[14]. Povestea ne interesează însă şi pentru

[8] *Ibidem*, p. 28.

[9] „Registrele de stare civilă ale acestei comune arată cum de la acest «streina», bunicul scriitorului a adoptat forma Streinul, care nu exista mai înainte de onomastica bucovineană. Odată cu încetarea din viaţă a scriitorului fără urmaşi, în 1945, a dispărut şi acest nume din onomastica bucovineană" (*ibidem*, p. 21).

[10] În volumul Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina între Orient şi Occide*nt, numele e scris Klodniczki.

[11] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 17.

[12] Deşi fusese vornic, e foarte sărac atunci când fiul trebuie să urmeze anii de şcoală. Cf. Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, ediţie îngrijită de Ion Ştefan, Bucureşti, Editura Gorjan, 1943.

[13] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 33.

[14] *Ibidem*, p. 24.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

altceva. Opinia vehiculată cel mai des este că numele Golembiovski este traducerea în poloneză a numelui românesc Porumbescu. Este şi ipoteza lui Dimitrie Vatamaniuc. În două din scrierile lui, Iraclie Porumbescu, deşi ironic şi cu umor, sugerează însă altceva: că ar fi urmaşul unor aristocraţi polonezi refugiaţi în Moldova. În studiile româneşti, această ipoteză e, de altfel, şi cea acreditată[15] şi ea nu e cu totul imposibilă. N-ar fi, de altfel, singurul caz. Constantin Morariu, la rându-i, mărturiseşte că originile îi sunt poloneze[16]. Pentru Dimitrie Vatamaniuc însă nu există niciun fel de dubiu, şi în susţinerea acestei idei aduce în sprijin faptul că, în proximitatea procesului Arboroasei, în 1877, Iraclie face solicitarea să i se românizeze numele. Tot el invocă relaţiile de prietenie îndelungate ale românilor cu polonezii şi precizează: „Se impune să ţinem seama de o realitate istorică: Movileştii, ctitorii aşezământului voievodal din Sucevița, aveau relaţii strânse cu Polonia, cum se vede şi din căsătoriile fiicelor lor cu demnitari polonezi. Iar unii din consătenii noştri au terminaţii poloneze la numele de familie”[17]. Altundeva, citim: „Numele Golembiovschi nu se găseşte în recensământul din 1771–1772 şi 1774 în Ţinutul Cernăuţi, nici în Câmpulung – Suceava şi nici în cele învecinate, Dorohoi, Botoşani, Hotin. Numele a intrat în onomastica bucovineană în forma slavizată, poloneză, Golumb, în perioada când călugării de la mănăstire ţineau starea civilă. Iraclie l-a tradus în Porumbescu. Găsim câteva informaţii în această privinţă în prozele lui Iraclie Porumbescu, scrise la bătrâneţe: «Numele meu străin mântuitor», «Numele meu străin fatal» şi «Încă însurat nu fusesem»”[18]. De fapt, informaţii găsim doar în primele două; numai că în ele, pe ton mai degrabă ironic, cum am spus deja, Iraclie Porumbescu arată cum se salvează dintr-o situaţie dificilă, profitând de numele lui polonez (invocând deci posibila descendenţă din aristocraţi polonezi; se sugerează însă că această ipoteză e mai degrabă o invenţie pentru cei din jur), în vreme ce, în a doua, sonoritatea poloneză a numelui îi este „fatală”: datorită ei, devenit suspect, va petrece mai multe zile în temniţa din Liov şi nu-şi va putea continua studiile decât după alte peripeţii. Dar, repet, nu-i imposibil ca originile să-i fi fost, totuşi, poloneze, iar absenţa de la recensăminte să fie tocmai consecinţa clandestinităţii purtătorilor acelor nume. De altfel, căsătoria din 1850, cu Emilia Klodniczki[19], de origine poloneză, pledează în acest sens. Dar Dimitrie Vatamaniuc nu are niciun dubiu. În paginile despre Ciprian Porumbescu, din *Bucovina între Occident şi Orient*, precizează: „*Jurnalul* este un document

[15] I. Dumitrescu, Doru, Căpiţă, Carol, Manea, Mihai (coord.), *Istoria minorităţilor naţionale din România*, material auxiliar pentru profesorii de istorie, 2008, EDP. Citim la capitolul „Personalităţi reprezentative ale polonezilor din România”: „CIPRIAN PORUMBESCU – Tatăl său, Iraclie Porumbescu, se numea iniţial Golembiowski (pol. gołęb = porumbel). Soţia sa (mama lui Ciprian Porumbescu), Emilia Klodnicki, era tot de etnie polonă”. http://www.edrc.ro/docs/docs/ Istoria_minoritatilor_3%20martie.pdf (10.01.2019).

[16] Constantin Morariu, *Cursul vieţii mele. Memorii*, ediţie îngrijită, prefaţă, microbiografii, glosar şi note de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998, pp. 3–4.

[17] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 24.

[18] *Ibidem*, p. 32.

[19] Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina între Occident şi Orient*, p. 289.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

excepțional pentru cunoașterea mediului familial în care s-a format compozitorul și asupra climatului studențesc din Cernăuți, capitala Bucovinei. Asistăm la drama populației românești, autohtonă, îngrădită tot mai mult în dezvoltarea sa de imigrarea masivă de elemente alogene, îndeosebi din Galiția, sprijinită de Curtea de la Viena. Această politică urmărea transformarea provinciei într-o regiune cosmopolită”[20]. Problema numelui face obiectul și altor cercetări, pe care Dimitrie Vatamaniuc, firește, le cunoaște[21].

Dar dincolo de toate aceste detalii, despre Mircea Streinul, Isidor Bodea, familia Porumbeștilor, aflăm aici și de unde, de exemplu, explozia de nume din romanul lui Matei Vișniec, *Cafeneaua Pass Parol*. În Sucevița chiar a existat numele de familie, atât de bizar, Zaremba. Ca să nu spunem că această aglomerare de nume pare să fie tocmai expresia complicatelor coexistențe etnice din Bucovina.

Să revenim însă la detaliile care pot demonstra dificultatea de a înțelege cu adevărat problematica bucovineană și acea relație complicată dintre ideologie și memorie despre care aminteam anterior. Așa cum spuneam, poziția formulată explicit de Dimitrie Vatamaniuc este a condamnării anexării din 1775, cu toate urmările concretizate în multiplele politici de deznaționalizare. Peste timp, am

[20] *Ibidem*, p. 288.

[21] Leca Morariu documentează convingător asupra prezenței celor două nume, Porumbescu și Golembiovschi, pentru a concluziona în privința originii numelui: „T. Sireteanu afirmă categoric: «Familia Golembiovschi e fără îndoială de origină polonă» și continuă: «Viță de șleahtă, ea imigră în Bucovina pe la finea veacului al XVIII-lea. Și dacă ar exista la parohia enoriei Sucevița condici dinainte de 1800, am afla că familia aceasta a părăsit Polonia când cădea jertfă austriecilor, prușilor și moscoviților cotropitori și când Tadeusz Kosciusco, patriot fără seamăn, întindea în calea lor sabia spre a izbăvi gloria Jagelonilor de pieire. Astfel de condici însă nu există și de aceea mă voi mărgini numai la unele date, extrase din condicile existente, din care însă nu mă încumet a forma tabloul genealogic al familiei». Din condicile parohiale existente în 1922, la Sucevița, T. Sireteanu poate semnala doar următoarele: la 1807 mor de vărsat, Irina și Fevronia, fiice ale unui Ioan Golembiovschi; la 1822, moare, în vârstă de 20 ani, Ana, fiică a Elenei Golembiovschi, iar la 1825, în vârstă de 53 ani, văduva Elena Golembiovschi. La 1841 se stânge, în vârstă de 71 ani, Maftei Golembiovschi (născut deci la 1770, pe timpul Moldovei «bucovinene»), iar la 1847 e înregistrată moartea Paraschivei Golembiovschi în vârstă de 66 ani. Iar pentru Golembiovschenii noștri, T. Sireteanu ne servește informații ca acestea: «Tanasii... căruia ceilalți sătenii îi ziceau Tanașcu» (deci bunicul lui Ciprian Porumbescu) se însoară în satul vecin, Marginea, «holtei», de 28 ani vârstă, cu Varvara (fiică a lui Constantin Crăciun din Marginea), în vârstă de numai 15 ani. Copiii născuți din această căsătorie fură: Gheorghe, născut la 10 aprilie 1820, și Iraclie, născut la 9 martie 1823. Mama lor (Varvara), moare la 17 august 1844 de... (de boala Porumbeștilor)… «oftigă». Familia Golembiovschi «era acu numeroasă» – continuă T. Sireteanu – «deși mădularii nu-i putem urmări decât până pe timpul turburărilor polone». Fiind vorba de rocoșirile marelui, eroicului Tadeusz Kosciuszko și de «finea 8 veacului al XVIII-lea», ne-am afla mai ales pe la 1794 (lupta de la Raclawice!) și 1796..., când suspomenitul Maftei Golembiovschi, de cam 24–26 ani, ar fi fost cum mai bun de vânzolelile lui Pan Tadeusz Kosciuszko!». Dar iat-o iar revelatoarea poveste a Golembiovscheștilor, depănată de același T. Sireteanu: «Când au venit la noi, purtau *conteș* și *confederatcă*. Și vor fi purtat ei multă vreme aceste haine, spre a le lăsa apoi drept amintire în vocabularul... sătenilor din acel sat. Dar, lepădându-le și lepădând și credința papistașă, au tras peste noblața polonă sumanul moldovenesc și s-au apucat de coarnele plugului”. Cf. Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, Suceava, Editura Lidana, 2014, pp. 7–8.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

putea vorbi despre ruşinea românilor de a fi recunoscuţi ca români, de a vorbi limba română, în alternanţă cu superioritatea germanismului şi nu numai a lui. În câteva decenii, românii şi-au pierdut nu doar numele – germanizate, slavizate etc.; cu nume româneşti, unii şi-au pierdut limba şi deopotrivă memoria, conştiinţa continuităţii. Or, în susţinerea acestei atitudini a lui Dimitrie Vatamaniuc, de asociere a administraţiei austriece a Bucovinei cu pierderea identităţii românilor, putem invoca două din reformele pe care el le supune atenţiei, atât în cartea de convorbiri, cât şi în studiile din *Bucovina între Occident şi Orient*: una, din 1781, vizează funcţionarea serviciilor civile; alta, din 1786, se referă la desfiinţarea mănăstirilor din Bucovina.

De fapt, desfiinţarea aşezămintelor religioase (din 10 mănăstiri şi 13 schituri, rămân active doar trei mănăstiri) avea ca scop identificarea terenurilor pe care se vor putea aşeza colonişti germani şi crearea Fondului Religionar Bisericesc. Nu-i vorbă, astfel vor fi împroprietăriţi şi preoţi ori ţărani, obligaţi astfel să se gospodărească, depăşind stadiul de potenţiali migranţi. Doar că, aşa cum sugera baronul von Splény[22], totul putea porni de la absenţa unor documente de proprietate sigure, fapt care făcea posibilă o adevărată expropriere. În fapt, spune Dimitrie Vatamaniuc: „În comunele româneşti, pe proprietăţile luate de la biserică, au fost aşezate colonii germane, cu scopul germanizării lor”[23]. Altundeva: „Comisia [Imperială Aulică – n.n.] a verificat hrisoavele, actele de danie şi mărturiile de proprietate. […] Comisia desfiinţă, în urma verificării actelor de proprietate, toate schiturile, iar din cele 25 de aşezăminte monahale au fost menţinute numai Putna, Dragomirna şi Sucevița, cu proprietăţi restrânse şi un număr mic de călugări. Nu se vede de nicăieri că ar fi existat sucevițeni proprietari *an antiquo* să fi prezentat în faţa comunei hrisoave sau acte de danie. Mănăstirii Sucevița i se recunoscu proprietatea pe terenul din jurul ei, iar pe locurile rămase în afara perimetrului său, îndeosebi spre apus de mănăstire şi biserica sătească, au fost

[22] Citim în debutul capitolului „Consideraţiuni asupra posibilităţii introducerii în această ţară a unor moşii camerale, a unor fiscalităţi şi câtorva regalii”: „Dacă s-ar ordona la cel mai înalt nivel să se dovedească legalitatea posesiunii diferitelor moşii, multe dintre ele ar reveni fiscului. Aceasta s-ar întâmpla mai ales clerului, care a ştiut să-şi atragă sub diferite pretexte, al carităţii, al pedepselor spirituale, al unor danii pentru slujbe şi liturghii, atât de partea principelui, cât şi a unor particulari, numeroase moşii, îndeosebi la munte. După părerea mea, în cazul clerului mănăstiresc, toate veniturile pe care le-au obţinut după prima lor înfiinţare ar trebui să fie considerate corect drept fiscale. […] Afară de aceasta, ar trebui să se tindă, atât din puncte de vedere politice, cât şi economice, să se scape de acei mari boieri, care au moşii pe partea aceasta, dar locuiesc permanent la Iaşi, iar pe urmă moşiile lor grupate în domenii să fie întocmite în modul folosit în străinătate ca de pildă pentru alţii sau să fie folosite în parte ca herghelii pentru *chevaux-legers* şi husari, cum am şi propus odată Comandamentului general al ţării. Boierii amintiţi mai sus ar putea fi convinşi cel mai uşor să-şi vândă moşiile, dacă ar fi constrânşi, cum ar fi drept, să locuiască o parte a anului în acest district” („Descrierea Districtului Bucovinean” de General Gabriel Splény von Miháldy (1775), în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, pp. 9–219, 183–185).

[23] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit*., p. 37.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

împroprietăriți sucevițenii care le dețineau, fiind în slujba mănăstirii”[24]. Iar Constantin Hrehor, într-una din întrebări, confirmă: „Pe proprietățile trecute la statul austriac, Curtea din Viena a înființat colonii germane, cu scopul de a deznaționaliza populația autohtonă”[25]. Evident, așa au fost posibile colonizările, și nu numai germane, care au dus și la o dezvoltare economică cu impact asupra întregii vieți din Bucovina, și la schimbări etnografice masive, și la stratificări sociale, cu substrat etnic, evidente. Țara de Sus devenise, într-adevăr, o altă țară, Bucovina, a cărei identitate se schimba progresiv și decisiv. În același timp, să fi fost împroprietăriți, cum se spune, și localnici țărani? În acest caz, politica imperială viza chiar schimbarea atitudinii lor, în conformitate cu cele spuse de Splény însuși. Căci dacă ar fi devenit proprietari, țăranii ar fi fost obligați să fie interesați de propria locuință, de acareturile pentru animale, de propriile condiții de viață etc., dublate în timp de o schimbare de mentalitate, de asumarea unor responsabilități, lucruri care, așa cum vom vedea, chiar dacă foarte târziu, în unele cazuri chiar și după plecarea „austriecilor” se resimt. Din stadiul natural în care oamenii viețuiau se trecea la un tip de civilizație asumată deliberat și construită în cunoștință de cauză. Nu întâmplător, nostalgia după Bucovina dispărută în 1918 va fi și a țăranilor români din perioada interbelică, și a urmașilor lor, după 1989[26], nu numai a germanilor și evreilor plecați departe de locurile care, cum spusese Celan, „permitea[u] atât oamenilor, cât și cărților să trăiască”[27].

În ce privește a doua reformă, privitoare la serviciile stării civile, Dimitrie Vatamaniuc recunoaște că registre ale stării civile apar în Sucevița abia în 1803 (reforma e, oricum, din 1791) și că, până atunci, din păcate, nu există niciun fel de documente. Cum însă registrele sunt în seama parohiilor și cum între 1789 și 1822 în fruntea bisericii românilor s-a aflat sârbul Daniil Vlahovici, a urmat o perioadă de slavizare a numelor, fapt cu consecințe grave și pe termen lung. Cum ar fi fost posibilă însă reconstituirea atâtor arbori genealogici fără reforma austriacă? Blamată, ea hrănește preocuparea lui Dimitrie Vatamaniuc, care vorbește pasionant despre oameni de odinioară.

Oricum, în cazul ambelor reforme, trecerea populației autohtone la civilizația occidentală modernă e dublată de un puternic proces de pierdere a identității. Cam același efect îl vor avea și reformele din justiție, mai ales în „perioada galițiană”, care nu fac deloc nici obiectul incriminărilor, nici al amintirilor lui Dimitrie Vatamaniuc, deși, la drept vorbind, undeva e vorba și de procesele câmpulungenilor cu autoritățile austriece. În concluzie, în vreme ce coloniștii acaparară repede activitățile care asigurau prosperitatea economică a țării, consecințele slavizării numelor sunt

[24] *Ibidem,* p. 17.

[25] *Ibidem*, p. 20.

[26] Postfața celor două volume realizate de Ștefan Ungurean și Mircea Ivănoiu, *Oameni prin vremuri. Bucovineni în secolul XX*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2015, sfârșește cu capitolul intitulat „«Izgonirea din rai» reflectată de oglinda istoriei orale”.

[27] Paul Celan, apud Ion Alexandrescu, „O viziune modernă a istoriei Bucovinei”, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți – București, anul IX, nr. 2 (19) 2002, pp. 461–466.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

„nefaste până în zilele noastre”. Cu nume schimbate, tot mai săraci, expuși abuzurilor din justiție, la care se adaugă „obligațiile fiscale și luarea la armată pe termen lung”[28], românii din Bucovina sunt victime sigure. Fericite, căci pot avea sentimentul bunăstării, al unei legislații „luminoase”, al unei vieți în armonie etc., etc., dar victime. În fond, ce anume ar putea să compenseze aceste consecințe nefaste? Reformele pentru civilizarea locului, intervențiile „iluministe” și în spirit tolerant ale Imperiului, „îngrășământul cultural”[29] adus aici, toate acestea nu țin cont de existența localnicilor, care ori se adaptează, ori dispar. În fapt, în viziunea timpului, Moldova (numită turcească) nu era altceva decât un spațiu pentru și de manevre. Ocupată de austrieci pentru a nu fi ocupată de ruși, abandonată de turcii care trebuiau să o protejeze, ea nu putea cere nimic pentru sine; iar dacă cineva cerea ceva sau își exprima nemulțumirea, se găseau suficiente motive „rezonabile” pentru a fi decapitat, cazul lui Grigore Ghica Vodă. În viziunea austriecilor, drepturile prioritare ale localnicilor reprezentau o falsă problemă, care, oricum, nu trebuia rezolvată, ci trebuia eliminată. Deși încălca chiar legislația internațională a momentului, anexarea abuzivă a nordului țării, realizată prin mituire și corupție, oficializată ulterior printr-o pace, era considerată normală. Din nefericire, viziunea persistă și astăzi. Așa se explică reacția lui Mircea Grigoroviță, care, scriind despre volumul lui Emanuel Turczynski despre Bucovina[30], afirmă: „Eroarea fundamentală a cărții este că autorul consideră ca evenimente istorice normale răpirea Bucovinei și colonizarea ei. Or, tocmai aceste fapte istorice reprezintă procedee imperialiste. De altfel, s-ar putea spune pe drept că istoria Bucovinei este istoria unei colonizări”[31]. Or, dincolo de toate acestea, autohtonii n-au dispărut, istoria a

[28] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit*., p. 37.

[29] Sintagma e folosită de Gregor von Rezzori în romanul *Zăpezile de altădată. Portrete pentru o autobiografie pe care nu o voi scrie niciodată*, traducere din germană de Sanda Munteanu, București, Editura Humanitas, 2012, p. 181. Vorbind despre tatăl său, scriitorul spune: „E clar că asemenea exagerări [este vorba de un conflict spontan al tatălui, antisemit, cu un bancher evreu, n.n.] nu erau de natură să-i aducă multe prietenii. Toleranța locuitorilor unui ținut atât de eterogen din punct de vedere etnic, ca Bucovina – unde fiecare îl cunoștea pe fiecare în aspectele sale specifice, privindu-l cu un rânjet ironic sau acceptându-l cu indiferență așa cum era –, acorda, firește, excentricilor de acest tip un fel de libertate a bufonului. Tata nu făcea niciun secret din faptul că-i considera pe români (alături de unguri și cehi) niște jefuitori ai cadavrului monarhiei prăbușite. Rușii, polonezii și rutenii erau popoare coloniale. El însuși se simțea un funcționar supraviețuitor al unei colonii abandonate. «Noi am fost lăsați aici ca îngrășământ cultural» era una din formulele lui preferate”.

[30] Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit: Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Harrassowitz Verlag, 1993.

[31] Mircea Grigoroviță, „O «Istorie a Bucovinei» în limba germană”, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 2 (19), 2002, p. 470. Ciudat că pentru Emanuel Turczynski, ca și pentru mulți alții, Tratatul încheiat între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia la 4/17 august 1916 la București, care recunoștea României „dreptul de a anexa teritoriile monarhiei Austro-Ungare prevăzute și hotărnicite la art. 4” (cf. Pavel Țugui, „Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România”, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 2 (19), 2002, p. 486), adică teritoriile Bucovinei în integralitatea ei, nu înseamnă nimic. Or, cum ne spune Pavel Țugui, „din acest document oficial – act de drept internațional – reiese limpede că puterile aliate, în frunte cu Rusia, au recunoscut teritoriul Bucovinei, inclusiv orașul Cernăuți, până la confluența Ceremușului cu Prutul, ca parte a Românei”.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

evoluat şi în sensul redeşteptării conştiinţelor naţionale, iar, peste timp, injustiţia iniţială dezvoltată de acţiunile de civilizare şi deznaţionalizare s-a corelat sentimentului existenţei unei lumi mai bune, a ordinii, rigorii, moralităţii, a asumării responsabilităţilor etc. Când citeşti jurnalul lui Ciprian Porumbescu, de exemplu[32], scris după încheierea Procesului „Arboroasei", nu poate să nu te uimească starea de bunăstare implicită a unei familii de preoţi într-o localitate rurală unde viaţa era armonioasă şi oamenii, de diferite etnii, păreau să conviețuiască fără conflicte majore. Ce-i drept, nu apar ţăranii în jurnalul lui Ciprian Porumbescu şi, pare-mi-se, nici evreii. Acelaşi lucru îl relevă memoriile de peste ani, cu referiri la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, ale lui Ovid Ţopa[33].

Cum ne ajută în înţelegerea acestor lucruri memoriile şi paginile (auto-) biografice ale lui Dimitrie Vatamaniuc? Prima dată când vorbeşte despre administraţia austriacă, el invocă faptul că lângă mănăstire (e vorba de Mănăstirea Sucevița), austriecii ridicaseră o clădire, ba chiar două, pentru jandarmi: „Schimbarea cea mai importantă în istoria aşezământului voievodal şi monahal de la Sucevița a avut loc în 27 septembrie 1936, când mănăstirea de călugări a devenit mănăstire de călugăriţe. Schimbările se văd chiar de la intrarea în mănăstire: nu mai există clădirile de pe aleea de la intrarea în mănăstire. Aici, pe dreapta, se afla clădirea pentru jandarmi, ridicată de stăpânirea austriacă, foarte grijulie cu paza instituţiilor publice şi garantarea liniştii supuşilor săi. În faţa clădirii, pe stânga, se găsea o altă clădire pentru jandarmi, iar în spate, spre pomătul mănăstirii, încă una, cu porţi mari de lemn. Se ţineau acolo trăsurile călugărilor şi uneltele gospodăreşti pentru lucru la câmp şi la pădure. Azi, în incinta mănăstirii, în partea sudică, se mai păstrează doar fântâna alimentată altă dată de conducta de care am amintit, o cruce din vechime, la care se fac slujbe religioase cu ocazia praznicului mănăstirii, iar aproape de zidul ei, trei lespezi pe morminte necunoscute, cu inscripţii şterse de vreme"[34]. Ironizată la vedere, grija pentru „siguranţa instituţiilor publice şi garantarea liniştii supuşilor" a fost unul dintre argumentele cu care noua administraţie i-a cucerit pe noii supuşi, şi nu numai ţărani; se vede însă că mănăstirea devenise locul unor gospodari. Nu ştiu, pentru că nu reiese cât de cât clar din context, cât de relevant e pentru Dimitrie Vatamaniuc faptul că în 1936 clădirile pentru jandarmi au dispărut (va fi existând un sentiment de neputinţă aici, sau, dimpotrivă, de satisfacţie?); cert este însă că povestea, care apare de mai multe ori în volum, a apeductului construit, se pare, în sec. al XVI-lea sfârşeşte penibil după 1989: proprietar de drept, mănăstirea nu a reuşit să preia conducta de apă, ajunsă în mâinile unui deputat venit de nicăieri. Dar ironia la adresa austriecilor rămâne, chiar dacă administraţia românească, cea de după 1989, e condamnată în

[32] Ciprian Porumbescu, *Timpul vacanţei*, în D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident şi Orient*, pp. 306–321.

[33] Ovid Ţopa, *Amintiri din Ţara Fagilor*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Tracus Arte, 2011; vol. III, Bucureşti, Editura Tracus Arte, 2014.

[34] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 16.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

mod declarat. În fond, ideea că administrația românească de după 1918 s-a dovedit neputincioasă e, de asemenea, un clișeu la îndemână, pe care însă Dimitrie Vatamaniuc, evident, nu-l folosește.

Şi aici am putea intra, cu atât mai mult cu cât va fi vorba tot de o întâmplare din perioada interbelică, în miezul problemei: cum e percepută administrația austriacă de către românii bucovineni?! Problemă complicată, căci implică o diacronie (percepția are o istorie), presupune diferențieri sociale (percepția era diferită de la o clasă socială la alta), ca să nu spunem că lucrurile erau înțelese şi judecate diferit de la etnie la etnie. Pe noi ne interesează, aici, percepția țăranilor români, şi mai exact, a sucevițenilor, cum îi numește Dimitrie Vatamaniuc pe locuitorii Suceviței. Despre o percepție vorbim şi în cazul lui Dimitrie Vatamaniuc însuşi.

Despre ce este vorba? În Bucovina, aşa cum ştim şi din multe alte surse, memorialistice sau ficționale, „portretul" lui Franz Iosif stătea în casele țăranilor români în proximitatea icoanelor; pus în preajma sacralității, se bucura deci de toată prețuirea posibilă, dacă nu era cumva confundat cu icoanele înseşi. În cazul paginilor bucovinene ale lui Dimitrie Vatamaniuc, aflăm că bunicul Onofrei (n. 1870) se închina împreună cu tatăl său „în fiecare dimineață la icoana Maicii Domnului, sub care se afla portretul lui Franz Ioseph, împăratul Austriei"[35]. Altundeva aflăm că un morar, nu unul oarecare din moment ce avea ascuns în gospodărie „un aeroplan", cu care fiul, cu studii la Viena, se lansa de pe un deal din apropiere, „în clădirea morii avea o cameră, cu pat de lemn, un dulap de cărți nemțești şi, atârnată pe perete, icoana Maicii Domnului şi sub ea portretul împăratului. Morarul se închina în fiecare dimineață"[36]. Dar scena cu adevărat relevantă este alta. În 1927, în Sucevița ar fi avut loc nişte manevre ale armatei române şi localnicii erau rugați să-i găzduiască. Or, bunica lui Dimitrie Vatamaniuc avea rezerve pe care le putem citi în cheie anti-unionistă: „«– Sunt destui nevoiaşi în satul nostru, răniți de război, de nu mai încapi de ei», ar fi spus ea. Tata avea altă părere. Făcuse războiul în armata austriacă, care nu avea nicio considerație față de români. A fost şi rănit pe frontul italian. «– Ar fi păcat de neiertat să nu primim pe soldați în armata română aşa cum se cuvine. Ne-au scos de sub stăpânirea străină». Bunica nu spusese nimic. În casa bătrânească, sub icoana Maicii Domnului, a tot atârnat portretul împăratului, până ce tata a dărâmat casa şi a ridicat alta. Portretul ajunse în pod printre vechituri. Bunica avea convingerea ei. Stăpânirea austriacă nu fusese chiar atât de rea, cum o prezenta tata. Nu numai el, ci şi alți sucevițeni"[37]. Dincolo de conflictul dintre generații, care ar trebui, poate, la rându-i studiat, e aici o situație care trebuie luată în calcul atunci când se discută problema bucovineană.

[35] Relevant şi comentariul lui Constantin Hrehor: „Era în obicei. Şi bunicii mei aveau pe perete, la răsărit, icoana Maicii Domnului şi sub ea portretul împăratului. Dar şi o reproducere după Epaminonda Bucevschi, un portret al lui Ştefan cel Mare" (Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 29).

[36] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 89–90.

[37] *Ibidem*, p. 65.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

A problematiza, a înțelege, a investiga admirația, prețuirea, „supunerea" țăranilor români bucovineni față de Împărat e absolut necesar. Și poate trebuie corelată această admirație cu orgoliul germanizării, adus în discuție și aici, de către Dimitrie Vatamaniuc, și în alte scrieri ale bucovinenilor. I. G. Sbiera, de exemplu, povestește: „De aici înainte, tot învățământul secundar se făcu numai în limba nemțească și în cea latinească până în anul 1848. Românește se învăța numai foarte puțin, a citi și a scrie, prin unele din puținele școli triviale; în școala normală din Suceava și în cea din Cernăuți singur numai învățământul religios se preda în graiul matern al copilului, nu după vreo carte, ci în mod catihetic, pe de-a rostul. Sub astfel de împrejurări, în decurs de numai jumătate de secol, românul bucovinean n-a găsit în școlile publice din țara sa posibilitatea de a învăța și de a se cultiva, cât de puțin, în graiul său național; toată cultura o căpăta nu numai în graiuri străine, dar și în direcțiune străină, cu observări deseori repetite, că graiul românesc ar fi grai rustic și necapabil de a cuprinde și preda știința și învățământul! Nu era de mirare dară dacă mai toți românii, cultivați astfel, se despărțeau de cei fără de carte și simțeau oarecare rușine a petrece cu aceștia și a vorbi cu ei graiul lor românesc! Mulți dintre ei se sfiau a se mărturisi ca români. Între sine, în familia ce o întemeiau, ei preferau a vorbi nemțește, polonește și chiar rusește, numai românește nu"[38]. În alt loc, tot I. G. Sbiera precizează: „Pătura cultă de pe atunci, în partea ei mai mare și în urma culturii înstrăinătoare și cosmopolite, își pierduse mult din bunul său simț național și se folosea, chiar și în familie, de graiul ei cultural, precum și de alte graiuri străine, nu din alte îndemnuri decât numai spre a-și arăta superioritatea sa asupra înconjurimii sale! Chiar eu însumi, după ce începusei a pricepe și a vorbi câte ceva nemțește, nu atât spre a mă deprinde într-acest grai, sau spre a nu fi înțeles de alții, cât mai vârtos spre a-mi da aerul de copil învățat și mai superior, nu o dată vorbeam cu frate-meu nemțește atât înaintea căsenilor, cât și a consătenilor. Ridiculă deșertăciune!"[39] Firește, fenomenul e mult mai complex. Și procesul înstrăinării și al rușinii de sine se manifesta și altfel. Constantin Morariu apelează la „Revista politică", în care ar fi apărut informații de felul următor: „O femeie din Roșa (lângă Cernăuți) vine la un preot din apropiere și grăiește către dânsul rusește. Preotul, judecând-o după port, îi răspunde românește, dar femeia tot nu se lasă de limba rusească. Atunci se scoală un teolog, care era martor la vorba dintre femeie și preot, și zice: «D-apăi bine, leliță, și eu sunt din Roșa și te știu, pentru că mi-ai fost vecină. Atunci nu știai vorbi rusește, cum dară de ți-ai uitat limba romanescă? Să trăiești, domnișorule, răspunse acum femeia, și dacă mă cunoști, apoi ți-oi spune dreptatea: vândusem odată lapte la un domn din Cernăuți. Domnul acela mi-a ținut într-o zi o cazanie frumoasă și mi-a zis că numai acela poate să aibă parte de rai și de împărăția cerului, care vorbește în casa sa limba rusească, adică limba lui Dumnezeu. Iar cine vorbește limba țigănească, adică cea românească, acela va sta

[38] Ion G. Sbiera, *Familiea Sbiera, după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia „R. Eckhardt", 1899, p. 149.
[39] *Ibidem*, p. 106.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

la poarta raiului ca câinii şi Dumnezeu s-a feri de a-l lăsa în rai, cum ne ferim noi astăzi a-i lăsa pe ţigani în ogrăzile noastre. De atunci mă feresc a vorbi în limba românească împreună cu soţul meu şi copiii mei, şi tot aşa face şi o vecină de ale mele»"[40]. Iar poveştile de felul acesta continuă, preluate, de asemenea, din „Revista politică". Un român din Boian ar fi spus: „Odată vom fi cu toţii ruşi şi ferice de acela ce ştie ruseşte, că în rai se vorbeşte ruseşte, îngerii vorbesc ruseşte şi Dumnezeu asemenea, şi la vremea de apoi, când va veni Hristos să judece lumea, tot în limba rusească va vorbi"[41], iar altul, însurat în cotul rutenilor, nu merge la vărul său la parastas, spunând „cine dintre noi ruşii s-ar înjosi să meargă la un moldovean la masă. Altă ceva dacă m-ar fi poftit un rus, la el mă duceam cu dragă inimă, că la masa unui rus şi Dumnezeu şede, bea şi mănâncă cu plăcere, iar la un moldovean nu"[42].

Dimitrie Vatamaniuc cunoaşte, firește, astfel de situaţii, pe care însă nu le invocă. Invocă, în schimb, situaţia bucovinenilor plecaţi în primul deceniu al secolului al XX-lea peste Ocean, cărora le este ruşine să fie recunoscuţi ca români. Fenomenul este numit de Dimitrie Vatamaniuc „a doua înstrăinare". În fapt, dintre ţăranii români bucovineni emigraţi, unii se dezic de identitatea lor românească, semn că îndoctrinarea funcţionase: originile româneşti li se păreau umile, nedemne, ruşinoase. „Ce mai avem noi cu România ţăranilor inculţi şi rămaşi înapoi, tot sub stăpânirea ciocoilor… Noi suntem cetăţeni americani liberi, şi românul face ce vrea cu libertatea lui"[43], ar fi spus. Şi aici, de fapt, poate fi discutată problema emigrărilor în „lumea nouă", căreia Dimitrie Vatamaniuc îi dedică spaţii întinse, apelând la presa vremii, la studii elaborate în perioada interbelică, la situaţia celor plecaţi din Sucevița, ba chiar din propria familie. În amintirile sale, nu există deloc problema alcoolului sau a evreilor, obsesii ale multor evocări directe sau travestite în ficţiune din epoca austriacă, dar şi de după aceea; există însă problema, considerată majoră, neîntâlnită în altă parte, a emigrărilor peste Ocean: din Sucevița ar fi plecat ceva mai bine de o sută de localnici în Canada sau în Statele Unite, în căutarea unei vieţi mai bune. Ideea general acceptată este că ţăranii au plecat din cauza sărăciei, a băncilor, a evreilor etc. Spune Dimitrie Vatamaniuc: „Emigrarea românilor în America s-a produs sub povara sărăciei şi pe urma asupririi stăpânirii străine. Aşa se explică că în Statele Unite, ca şi în Canada, nu sunt decât români din Transilvania, Banat şi Bucovina. Din Vechiul Regat al Românei se întâlnesc foarte rar emigranţi"[44]. Altundeva citim: „În drama colectivă din 1901, s-au înstrăinat aproape 100 de persoane, poate şi mai multe; cei plecaţi vânduseră rudelor tot ce aveau. Acum, o familie germană, Stadler, de meşteri fierari, s-a stabilit în centrul

[40] Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 64. Cu titlul „Limba lui Dumnezeu", articolul din „Revista politică" (Suceava, anul III, nr. 19, 15 octombrie 1888, p. 2) e inclus de Ion Drăguşanul în *Bucovina faptului divers*, vol. II, Suceava, Grupul editorial „Ion Grămadă", f.a.

[41] *Ibidem*, p. 66.

[42] *Ibidem*.

[43] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 36.

[44] *Ibidem*, p. 35.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

satului, lângă şcoala primară, dar e posibil să se fi găsit acolo şi mai înainte de emigrările din 1901”[45]. Să fie vorba însă doar despre sărăcie? În plus, doar de sărăcia pentru care alţii sunt vinovaţi? Indiscutabil, ţăranii sunt săraci (se poate scrie povestea foamei îndurate de copiii de ţărani ajunşi la şcoli înalte, ca şi povestea pierderii de către ţărani a proprietăţilor), dar este vorba şi despre nevoia unui trai mai bun, despre un instinct al iniţiativei, deja exersat în Imperiu. Eu cred că putem vorbi de un revers al sărăciei, căreia i se opune experienţa avansată a vieţii în Imperiu. La drept vorbind, Dimitrie Vatamaniuc însuşi constată că, plecând în primii ani ai secolului al XX-lea, bucovinenii constituie al treilea val de emigrări. Anterior, între 1851–1854, 1865–1875, 1880–1892, plecaseră peste Ocean englezi, germani, scandinavi, ba chiar italieni, greci, poloni. Să fi fost peste tot vorba doar şi exclusiv de sărăcie? Eu cred că, dacă nu pleacă în America, ţăranii din Vechiul Regat n-o fac nu pentru că ar fi mai puţin săraci (nu numai că lucrurile nu stăteau aşa, dar ţăranii înşişi din Bucovina aveau uneori sentimentul superiorităţii faţă de cei din Regat); dar ei nu fuseseră să lupte, ca ţăranii din Bucovina, în Italia, în Austria, în Franţa, nu cutreieraseră, astfel, prin Europa, în cei opt ani de armată obligatorie sau în războaiele pe care Imperiul le purta. Ei nu aveau, aşa cum li se părea ţăranilor bucovineni, uşile deschise la Curtea Imperială de la Viena. Ei nu prea ştiau ce este trenul şi nu aveau încredere în el (a se vedea *Baltagul* lui Sadoveanu), în vreme ce prin munţii Bucovinei circula deja „ţugul”, iar până la apariţia trenului, ţăranii călătoreau, fără să se teamă că ar mai putea fi atacaţi de hoţi pe drumuri, fie şi pe jos, la Viena. Toate acestea asigurau ţăranului român din Bucovina un orizont care permitea să răsară în mintea lui ideea emigrării peste mări şi ţări, în căutarea unei vieţi mai bune.

Lucrul reiese şi din alt context, autobiografic. La naştere, copilul avea „laba întoarsă într-o parte”, iar moaşa, care era şi solomonăreasă, puse totul pe seama şi sub semnul fatalităţii. Doar că, spune Dimitrie Vatamaniuc, „tata învăţase din armată să nu se încreadă decât în doctori”[46] şi, prin urmare, cu căruţa, ajung la Cernăuţi la doctorul Isidor Bodea. Dimitrie Vatamaniuc prezintă faptele, care îi vor fi fost povestite de părinţi, ca şi cum ar fi fost martor, nu pacient; la drept vorbind, detaliile fac aici diferenţa. Cert este că, trecut în acte Demeter Vatamanu (ca şi la şcoală, mai târziu, cu intenţia de a stopa procesul maghiarizării sau al slavizării numelor – medicul era ardelean; o fi fost şi directorul şcolii), copilul va fi dus la Cernăuţi de câte ori va fi nevoie, în dezacord cu reacţiile solomonăresei trădate, şi astfel se va vindeca. „Sunt puţine cazuri când părinţii vin la mine în asemenea situaţii. Lasă copiii, cum s-au născut, să se chinuiască toată viaţa, să sporească numărul ologilor, care se adaugă la cei întorşi de pe fronturile de lupă, încă norocoşi că au rămas în viaţă”[47], spuse doctorul Isidor Bodea. Afirmaţie fundamentală. Numărul răniţilor – şi al morţilor – români după războaiele austriecilor era mare. E suficient, de exemplu, să vedem din cine era alcătuit

[45] *Ibidem*, p. 43.
[46] *Ibidem*, p. 57.
[47] *Ibidem*, pp. 57–58.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

comitetul comunei, constituit pe 7 noiembrie 1918 – care se formă la inițiativa bunicului lui Dimitrie Vatamaniuc, după ce participase la alungarea primarului pus de austrieci, căruia i-au luat sigiliul și „forțară depozitele de alimente, adunate pentru armata imperială, împărțindu-le populației (bătrâni, văduve de război, copii)". E suficient deci să vedem din cine era alcătuit comitetul comunei pentru a constata că majoritatea membrilor erau invalizi de război[48]. Și, mai departe, referitor la bunicul său: „Un fecior al său, Nicolae, căzu în lupte pe frontul austriac din Italia, iar al doilea, Ioan, tatăl meu, zăcea, rănit la cap, pe același front, într-un spital de campanie de lângă Viena"[49]. Nu are importanță că „armata austriacă [...] nu avea nicio considerație față de români"[50]. În fond, cu toată această lipsă de considerație, pe care o confirmă jurnalul lui Leca Morariu[51], soldații români luptaseră în toate războaiele austriecilor. Acum, în Primul Război Mondial, din Sucevița muriseră 65 de încorporați[52]: în fond, scăpaseră cei care emigraseră peste Ocean. Odată cu emigrarea pe care Dimitrie Vatamaniuc o deplânge (ca fiind „a doua înstrăinare"), vor rămâne mai puțini români nu doar pentru fronturile ucigașe, ci și pentru recensământul din 1910, după ce, în anii imediați de după răpirea Bucovinei, mulți vor fi trecut în Moldova și după ce, în condițiile în care naționalitatea era certificată de limba vorbită, acum, în 1910, mulți români sunt considerați ucraineni, după ce alții chiar se ucrainizaseră.

Dar să revenim la povestea tatălui. Spune Dimitrie Vatamaniuc: „Ioan, tatăl meu, născut în 27 august 1897, era al doilea băiat din cei peste zece copii ai lui Onufrie, căsătorit cu Elisabeta Tcaciuc la 29 ianuarie 1895. Ioan a fost încorporat în armata austriacă într-un regiment de artilerie; a fost trimis pe frontul din Galiția, apoi mutat pe cel italian, din Tirol. Aici, ajuns înaintea sa, Nicolae, fratele său mai mare a murit sub stâncile căzute la bătaia tunurilor italiene"[53]. Or, acest Ioan, care se ghida după principiul că „averea lui era el însuși"[54], învățase pe front, așa cum am spus, că „nu trebuie să se încreadă decât în medici". „Străbătuse, catană în armata austriacă, cea mai mare parte a imperiului, cunoștea limba germană, învață limba rusă deprinsă cât stătu cu regimentul în Galiția, apoi italiana, în Tirol, unde fu rănit la cap. Stătu în spitalul de lângă Viena, dar a avut vreme să vadă și capitala imperiului […]. Se întoarse de la Viena prin Serbia"[55]. Odată întors, începu să acționeze asupra vieții imediate. Experiența războiului lăsa, deci, și altfel de urme în afara rănilor, mâniilor și picioarelor amputate etc. Spune Dimitrie Vatamaniuc: „Cea dintâi măsură pe care o luă fu dărâmarea casei lui Ifrim Cazac, socrul său,

[48] *Ibidem*, p. 30.
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem*, p. 65.
[51] A se vedea Leca Morariu, *Opere*, vol. IV, *Jurnal 1909–1919*, text stabilit și note de Maria Olar și Olga Iordache, cuvânt introductiv de Liviu Papuc, Iași, TipoMoldova, 2018.
[52] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 56.
[53] *Ibidem*, p. 53.
[54] *Ibidem*, p. 54.
[55] *Ibidem*.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

una din cele mai vechi din sat" (și aici urmează o descriere a acestei case vechi[56], relevantă în fond pentru condițiile de viață ale unei familii numeroase; într-un loc, Dimitrie Vatamaniuc se întreabă: „nu știu cum au putut crește șapte copii într-o casă cu două camere"[57]); apoi, ridică o casă nouă, săpă o fântână nouă, ridică o clădire pentru lemne, dărâmă grajdul și înălță o clădire nouă. S-a angajat, apoi, la fabrica de sticlă de la Putna („pleca de acasă duminica spre seară și se întorcea sâmbătă seara, târziu"[58]), pentru ca ulterior să devină cărbunar, meserie învățată tocmai de la „nemții din Voivodeasa, pricepuți la toate lucrările din pădure"[59] și deveni negustor de cărbuni; vindea cărbuni baronului Kapri de la Iacobeni sau în târgul săptămânal din fiecare vineri de la Rădăuți. De altfel, cafea bea încă și bunicul, „obicei deprins din vremea când fusese catană în armata imperială"[60]. Relevant și ceea ce face unul dintre unchi: „Unchiul meu înălță casa nouă pe temelii înalte, pe locul celei bătrânești, cu ferestre mari, în stil nemțesc, cu acoperișul în două ape. Podi cu scânduri geluite cele două camere, tinda și gangul. Înlocui gardul spre șosea cu stacheți noi, însă desființă poarta cea mare. […] Avea unchiul acesta ceva diavolesc în ființa lui. Dispunea de o energie ieșită din comun pentru ce plănuia, dar când ajungea la capăt, părăsea ceea ce realizase și trecea la altceva fără nicio explicație. Și când fusese învățător agronom la școala din sat, dădu pomilor pe care îi altoi coroane ciudate; chinui copiii cu săpatul gropilor pentru salcâmii care se uscară când dădură cu rădăcinile de pietriș"[61]. Oricum, oamenii încercau să-și schimbe stilul de viață. Dacă ar fi să apelăm la o expresie populară, foarte în spiritul temperamentului și viziunii lui Dimitrie Vatamaniuc, „tot răul spre bine". Sigur, o parte din aceste modificări se petreceau în perioada

[56] „Se înfățișa cu pereții din bârne necioplite, prinse la capete prin îngemănări, fără cuie și căptușiți cu mușchi din pădure. Acoperită cu draniță, casa avea trei camere, una pe stânga, mai mare, cu privirea spre ogradă, de locuit, cu plită și cuptor, și alta mai mică, pe dreapta, cu privire spre livadă, numită *cea mare*. Aici se păstra zestrea bunicii și mamei și toată îmbrăcămintea de sărbătoare. Sub același acoperiș era și o cameră mai mică, cămara, Camera era despărțită de o tindă, îngustă, cu scara care ducea în podul, fără coș pentru fum, în afara acoperișului. Fumul se aduna în pod și servea la afumături, dar la vreme de ploaie, cobora în tindă și intra și în camere. Tavanul din camere se susținea pe grinzi cioplite. Pe o grindă, din camera de locuit, bunicul își ținea răbojul (o scândură mică, cu semne numai de el știute, pentru oile date la stână). Camerele, tinda, gangul din jurul casei, erau cu pământ pe jos. Tânăr, tata plănuise o casă mai mare decât casa bunicului, pitită între trei meri sălbatici, cu istoria lor seculară. […] Tata dărâmă și grajdul, făcut tot din bârne necioplite, îngemănate la capete, fără cuie, cu pereții căptușiți cu mușchi de pădure și ridică o clădire nouă din bârne cioplite, cu două despărțituri, una mai mare, pentru fân, șișcornița și uneltele pentru lucrul la câmp și alta mai mică, cu pereți unși cu lut, văruiți, cu iesle, podită pe jos". Cf. Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 54–55.

[57] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 29.

[58] *Ibidem*, p. 55.

[59] O descriere amănunțită a procesului tehnologic, la Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 91–93.

[60] *Ibidem*, p. 76.

[61] *Ibidem*, p. 83.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

românească; dar spiritul era cel edificat sub administrația austriacă și uneori chiar de experiențe dramatice posibile sub administrația austriacă.

Așadar, oameni cu inițiative de tot felul, pragmatici, predispuși spre schimbare, care se simțeau liberi și „protejați" în Imperiu și care îndrăzneau să se aventureze în explorarea unor noi experiențe, fie și peste Ocean. De fapt, imediat după 1775, locurile nu mai erau călcate de tătari, drumurile nu mai erau bântuite de hoți la drumul mare etc., etc. În Sucevița, deși târziu, după experiențele războiului, oamenii, cum am văzut, își făceau case noi, unii începeau să se îmbrace nemțește, la cârciuma din sat țăranii jucau taroc, prin sate se ridicau, fără niciun ajutor de la bugetul statului sau al comunei, cămine culturale, școli, bănci; mai mult, un tânăr ortodox, ca în familia Vatamaniuc, se putea căsători, chiar spre supărarea familiei, cu o catolică; altcineva (caz, de asemenea, din familia Vatamaniuc) putea trece de la ortodocși la sectanți. Există, așadar, un tip de independență, de pragmatism, pe care Dimitrie Vatamaniuc nu poate să nu-l admire, datorat, se pare, fie modelelor din preajmă, ale coloniștilor, fie unei competiții de la distanță cu ei, fie contextului mai larg, poate chiar experienței războiului. Și chiar de vor fi fiind cazuri izolate, situațiile de felul acesta spun ceva despre vremurile de sub austrieci. Ioan, tatăl lui Dimitrie, nu ezită să cultive și să aclimatizeze vița-de-vie, împotriva părerii femeilor din familie („Boabele de pe bețele mele sunt mai folositoare decât trandafirii purtați la gât și busuiocul de pus la icoane. O să înăcriți cu ele borșul de fasole"[62], le spune), oamenii fac povidlă în ceaunuri mari, prind păstrăvi sau alte soiuri de pește din apa Sucevei, vânează în mod natural, în fine, tatăl lui improvizează un tip de „frigider" natural: „Frigider nu exista la acea dată în Sucevița și nici la casa noastră. Tata cumpără carne măcar o dată la două săptămâni din târgul săptămânal de la Rădăuți. O împacheta cu urzici, o punea într-un săculeț de pânză, legat cu sârmă, îl cobora în fântână, până la nivelul apei. Un soi de musculițe coborau în fântână să ajungă la carne. Păstrăvii mei își făceau treaba, ca la moara lui Ilie Fâșcu. Săltau din apă și prindeau musculițele"[63]. Și altceva ce ține de spiritul locului: Toader, străbunicul lui Dimitrie Vatamaniuc, făcu agricultură pe un teren sterp. Nu e vorba de faptul că, împotriva părerii sătenilor, el reuși să dea viață terenului. Ci de faptul următor: „Toader își făcu în marginea acestei văi o colibă; defrișa o parte din vegetația sălbatică pe o anumită întindere și se apucă să facă agricultură. Punea în fiecare primăvară devreme cartofi și semăna porumb. Când cartofii începeau să facă bulbi, iar porumbul știuleți, străbunicul meu petrecea nopțile la coliba de La Movilă. Nu se întâmpla ca într-o săptămână să nu cadă un mistreț sau o căprioară. Pușca cu două țevi largi o ținea într-o margine a colibei, sub fân"[64]. Iar acasă greutățile cădeau în seama femeilor, care iarna trebuie să învârtă la șișcorniță pentru a tăia strujenii, să ridice ciubărul cu tocătură etc.[65]

[62] *Ibidem*, p. 69.
[63] *Ibidem*, p. 71.
[64] *Ibidem,* pp. 27–28.
[65] *Ibidem*, p. 56.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

Șișcornița?! Evident, un detaliu din viața țăranilor bucovineni sub austrieci. Baronul von Splény vorbește la un moment dat despre necesitatea folosirii șișcorniței care să-i ajute pe țărani la creșterea animalelor[66]; o întâlnim, iată, atât în amintirile lui Dimitrie Vatamaniuc, cât și în romanul despre Bucovina (*Când ne vom întoarce*) al lui Radu Mareș. E vorba despre un simplu detaliu? Da, doar că detaliile fac diferența în ceea ce privește stilul de viață.

Cert este că se construiește treptat în evocările lui Dimitrie Vatamaniuc profilul moral al unor oameni care se raportează la câteva valori importante pentru lumea civilizată. Bunicul își dă doi băieți la școală, știind că aceasta e soluția bunăstării pentru întreaga familie; spălatul lui dimineața e un adevărat ceremonial la care participă bună parte din familie[67], drumurile la târg sunt aproape ritualice și au, pentru copilul care așteaptă o acadea, nimbul adevăratei magii, totul pare ritualic. Așa se vor petrece lucrurile și în romanul lui Matei Vișniec, *Iubirile de tip pantof, iubirile de tip umbrelă*, deși aici e vorba de un ritual adevărat, o înmormântare la Horodnic, pe care nici civilizația, nici comunismul nu-l distrusese. Nu-i vorbă, pentru Dimitrie Vatamaniuc, fundalul rămâne unul acuzator. Dar oare nu cumva, dacă oamenii aceștia stârnesc admirația celui care îi evocă, acest fapt se întâmplă tocmai pentru că au putut să treacă peste istoria care putea să-i îngenuncheze? În fond, sub austrieci, Țara de Sus, în noile repere de civilizație, se modifică și modificările pot părea radicale. Numai că sărăcia era o constantă, cel puțin printre țărani, și e suficient să vedem totuși cum arătau casele pe care în interbelic cei din familia Vatamaniuc le dărâmă, pentru a construi altele. Și dacă în 1775 contactul dintre administrația austriacă și localnici lua aspectul unui conflict între culturi, între sisteme și vârste culturale diferite[68], în timp nivelul de civilizație s-a uniformizat. Principatele Române se uniseră, domnitorul, neamț, avea să fie regele unui Regat tânăr cu deschidere spre Vest, țara își câștigase independența, recunoscută în Europa. În vreme ce Bucovina rămăsese totuși o periferie a Imperiului, cu probleme insurmontabile. Nu întâmplător românii din Imperiu

[66] „Pe măsură ce s-ar practica mai mult această agricultură și, eventual, populația ar crește notabil într-un sat, s-ar putea favoriza din ce în ce mai mult economia familială prin construirea depozitelor necesare, prin folosirea mirиștilor și a câmpurilor înțelenite, prin recoltarea otavei și folosirea șișcei etc.” Cf. „Descrierea Districtului Bucovinean” de General Gabriel Splény von Miháldy (1775), în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă, îngrijită cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 161.

[67] Citim: „Bunicul avea pedagogia sa și pe copiii săi – patru băieți și trei fete – îi deprinsese de mici să aibă ceva de făcut. În fiecare dimineață se spăla pe prispă. Fetele respectau supuse ceremonialul: îi țineau ligheanul cu apă, îi puneau prosopul să se șteargă, după care el intra în casă și se închina la icoana Maicii Domnului, sub care se găsea portretul împăratului austriac Franz, apoi nu bea altceva decât *café*, după obiceiul deprins din vremea când fusese catană împărătească”. Cf. Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, pp. 75–76.

[68] Oare nu cumva, în acest conflict dintre culturi, poate intra și constatarea că „răul de bază este lenea înrădăcinată a acestui popor, care va trebui înlăturată în primul rând” (cf. Gabriel Splény von Miháldy, *op. cit*., p. 135). De insistat, cred, și din această perspectivă asupra „geniului” românilor din Țara de Sus a Moldovei.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

veneau la întâlnirile lui Iorga sau la marea Expoziție din 1906 și profitau pentru a vedea podul peste Cernavodă sau Castelul Peleș. În fond, Europa fusese bântuită între timp de spiritul național, iar Casa de Habsburg făcea toate concesiile posibile în vederea supraviețuitorii, iar România devenise și ea o țară europeană. În acest caz, frustrările, aflate în spatele ideologiei lui Dimitrie Vatamaniuc, poate că nici nu sunt consecința anexării din 1775, ci a urmărilor ei pe termen lung. Fără anexarea din 1775, numită de români „rapt", de austrieci „unire", ar mai fi fost Țara de Sus a Moldovei ocupată de sovietici? Ar mai fi fost Bucovina ruptă în două? Ar mai fi existat vreo urmă de legitimitate pentru o „Bucovina ucraineană"?! Administrația austriacă (cu acea „încorporare forțată", considerată, poate, de unii ca fiind expresia spiritului acelui secol, încălcând însă legislația politicii internaționale a momentului) a făcut posibile toate ulterioarele fapte. Avantajele, câte vor fi fost, au fost anulate de timp. Să citim din Radu Grigorovici: „Cu greu s-ar putea găsi un bucovinean de oricare naționalitate care să nege că regimul austriac a adus Bucovinei anumite avantaje, care se simt și astăzi […]. Dar cele mai multe dintre înnoirile realizate odinioară au devenit astăzi firești, deși pe atunci erau considerate, și erau chiar extrem de progresiste, ca, de exemplu, sistemul judiciar și școlar, rețeaua de comunicații, modernă pentru acea epocă, și sistemul de impunere și cadastrul, votul general și egal pentru Parlamentul central (Reichstrat) și Sfatul Țării (Landtag) etc."[69] În fapt, „și la sfârșitul secolului al XIX-lea Bucovina era, din punct de vedere economic și social, o provincie subdezvoltată"[70] și „societatea din Bucovina istorică a rămas, pe parcursul celor 144 de ani de stăpânire austriacă, la nivelul unei societăți agrare alfabetizate (Ernest Geller), caracterizată prin preponderența agriculturii ca ramură economică"[71]. Așa încât, ce-a mai rămas din binefacerile Imperiului?

Recitind *Raportul* baronului von Splény, înțelegem că ceea ce se dorea era o schimbare a paradigmei culturale; noua administrație ar trebui să vizeze „fericirea poporului"[72], în beneficiul Imperiului, firește. În fapt, identitatea națională era o falsă problemă, ba chiar o piedică în calea reușitei proiectului propriu. Ceea ce este limpede este că se propune un nou model cultural: „Dezordinea care domnește în această țară în toate modurile de guvernare pretinde în acest caz o întocmire cu totul nouă, care să fericească poporul și să ne aducă dragostea și simpatia sa printr-o administrare dreaptă, rapidă și gratuită a justiției, prin protejarea supusului

[69] Acad. Radu Grigorovici, „Modelul Bucovinei", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 2 (19), 2002, p. 386.

[70] Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 471.

[71] Marian Olaru, „Despre «*Homo Bucovinensis*» sau, împreună cu Klaus Heitman, despre imagologie", în „Analele Bucovinei", anul IX, 2 (19), 2002, p. 478.

[72] Interesante în acest sens „icoanele" prezentate poporului neștiutorilor de carte cu ocazia Jurământului de credință din 12 oct. 1777. Cf. Mircea A. Diaconu, „Bucovina, între idilizare și demonizare. Cum e cu putință identitatea?", în „Meridian Critic", Ștefan cel Mare University of Suceava Annals, Philology Series, nr. 2 (vol. 31), 2018, pp. 105–121.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

de tot soiul de vexațiuni arbitrare, la care a fot supus mai înainte, prin îmbunătățirea moravurilor etc."[73] Altundeva, citim: „Prima bază a unei bune administrații este îmbunătățirea moravurilor poporului, şi ce contribuie mai mult la aceasta decât artele şi ştiințele, cuvinte însă necunoscute aici. Până şi clericii, ce ar trebui să fie prin funcția lor instructorii poporului, sunt cufundați în cea mai adâncă neştiință"[74]. Afirmațiile lui Splény, care construiesc imaginea unui popor necivilizat, rudimentar, a-moral (sau i-moral), sunt în general acceptate, ca şi cum ar reflecta realitatea. La drept vorbind, nu adevărul lor e în discuție, ci interpretarea pe care Splény o dă faptelor. „Geniul" poporului e citit exclusiv în cheie negativă. Or, imaginea, adică reprezentarea, e o problemă care trebuie privită de fiecare dată în dublu sens: nu doar imaginea românilor despre alte etnii trebuie pusă sub semnul reprezentărilor (adică al relativizării implicate de prezența unui subiect diferit), şi imaginea altora despre români poate fi situată sub semnul relativului. În tot cazul, dacă artele şi ştiințele sunt cuvinte necunoscute în Țara de Sus, la fel de adevărat este că afirmația lui Radu Grigorovici, conform căreia Raimund Friedrich Kaindl „nu a înțeles totuşi valoarea culturii moldovenești", fapt care „rezultă din cele trei scrijelituri ale numelui său pe care le-am văzut recent pe picturile de la intrarea bisericii mănăstirii Sucevița"[75], este o demonstrație implicită în acest sens. Nici Splény nu face niciun fel de observații asupra mănăstirilor din sudul Țării de Sus, semn că nu aderă la tipul de cultură al locului. Aşa cum nu aderă la „geniul" poporului. Pentru Radu Grigorovici, „arta populară a românilor şi ucrainenilor a fost admirată şi chiar îndrăgită sincer de intelectuali germani veniți din afara țării abia atunci când romantismul o adusese la modă"[76]. Aşa aveau să-şi facă simțită prezența un Romstorfer, un Friedwagner, un Löwendal, îndrăgostiți de cultura locală, în momentul în care ea era pe punctul dispariției. Nu şi un Fischer, pentru care românii erau adversarii cei mai acerbi ai Bucovinei şi trebuiau spânzurați sumar, pentru orice fapt care putea să pară semnul unei trădări.

Peste toate acestea, poate e relevantă poziția sceptic-fatalistă a lui Dimitrie Vatamaniuc, formulată la sfârşitul capitolului despre unul dintre unchi, Arcadie, cel asemănat cu un diavol. Optimismul său ar fi fost „iluzoriu", spune Dimitrie Vatamaniuc. Oricum, dacă după 1989 numele i-a fost dat Căminului Cultural din Sucevița, puhoaiele de ape din 2008 luară cu ele tot ce întâlniră în cale, inclusiv clădirea aceasta, ba chiar şi monumentul Eroilor. De aici, concluzia fatală: „şi uite aşa s-au dus toate"[77]. Concluzie care se potriveşte totuşi cu spiritul zodiei Balanței, căreia Dimitrie Vatamaniuc îi aparține. În sensul că au dispărut şi

[73] Gabriel Splény von Miháldy, *op. cit*., p. 105.

[74] *Ibidem*, p. 155.

[75] Acad. Radu Grigorovici, „Bucovina, fereastră către vest a Moldovei", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 2 (19), 2002, p. 336.

[76] Acad. Radu Grigorovici, „Modelul Bucovinei", în *ibidem*, p. 387.

[77] Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *op. cit.*, p. 86.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)

reformele austriecilor, şi spiritul lor, ba şi clădirile pe care le-au construit; chiar dacă au mai rămas urmele unei administraţii a cărei nostalgie parcă şi el o are. Valurile istoriei, adică anii de comunism, împărţirea Bucovinei în două, deciziile politice de după 1989 etc. fac ca Bucovina să devină tot mai mult numai o amintire. Fostă istorie a unei colonizări, Bucovina devine tot mai mult istoria unei amintiri, pusă în slujba diferitelor tipuri de propagandă şi manipulare. În cel mai bun caz, în slujba nostalgiei pure.

BDD-A32626 © 2020 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:08 UTC)